

Helmut JASCHKE¹

Podedovana travma

Inherited trauma

Pridige o peklu minulih časov še danes delujejo v dušah ljudi.

Zato mnogi ne morejo več verovati. Izgubili so zaupanje.

»Krizo vere«, nad katero se danes tako pogosto pritožujejo, utemeljujejo z ginevanjem pripravljenosti za verovanje, se pravi zaupanja v Boga. Kot razloge navajajo vero v znanost, egoistično teženje po denarju in uspehu. S tem pa molče podtikajo, da so bili ljudje bolj verni v časih, ko ti dejavniki niso igrali tako pomembne vloge.

Vendar pa pojav šibke vere, nezmožnosti verovanja, ni nov. Že sveto pismo ga pozna. Prerok Izaija je poslan od Boga, ki je besen na ljudi in je na tem, da jih pokonča, z oznanilom: »Poslušate, a ne razumete, gledate, a ne spoznate!« (Iz 6,9) Ušesa so gluha, oči zaslepljene, srce je brez spoznanja.

Nova zaveza to povzame, da bi pojasnila, zakaj govori Jezus le v prilikah (Mt 13, 13) in zakaj »Judje« ne verujejo Jezusu, čeprav je storil toliko znamenj. Pri Janezu stoji izrecno: »Zato niso mogli verovati...« (Jn 12, 37-40).

Sodobna kriza vere je najprej kriza zaupanja. Kajti če pomeni vera v bistvu zaupanje, potem je treba vzeti izgubo zaupanja za resen razlog. Za to pojemajoče zaupanje so različni vzroki. Eden od teh je travmatizacija, ki je nastala v človeškem organizmu – natančneje v možganih – s stoletja trajajočim stresom strahu. Med sprožilci tega strahu igra v »kriščanskem Zahodu« osrednjo vlogo grožnja z večnim prekletstvom.

Toda – tako lahko kdo ugovarja – ni to že zdavnaj mimo? Starejši še utegnejo trpeti zaradi tega, ker so v pridigah in cerkvenih objavah slišali o peklenskih kaznih. Toda mladih ljudi se to ne dotakne več! Ti imajo druge razloge, zakaj se odvrnejo od vere in Cerkev.

Spremembe možganov

Ti ugovori imajo svojo težo. Toda v jedru gre za vprašanje, ali ni strah – nasprotni pol zaupanja – ki je z grožnjo pekla obvladoval generacije ljudi, tako spremenil njihove možgane, da so posledice še danes dejavne. Pri tem se niso podedovale vsebine zastrašujoče pridige. Mnogo bolj gre za to, da je nepopravljiva pripravljenost za strah pri mnogih ljudeh prizadela sposobnost in pripravljenost za verovanje in zaupanje. To domnevo opiramo na raziskovanje možganov in

¹Helmut Jaschke, rojen 1942, je bil do upokojitve profesor katoliške teologije in religiozne pedagogike na Pedagoški visoki šoli v Karlsruhe. Pričujoč zapis je nov primer profesorja teologije, ki se pogumno oglašča od upokojitve dalje(op.prev.)

epigenetiko, relativno mlado znanost, ki bo pa v prihodnosti igrala osrednjo vlogo v razpravah o človekovem razvoju.

V biologiji je doslej veljalo, da določajo evolucijo geni, naključje in naravna selekcija. In geni bi naj pretežno nespremenjeni prehajali iz generacije v generacijo. Le včasih bi naj prišlo do naključnih genskih sprememb. Spoznanja epigenetike pa kažejo, da je takšno gledanje pomanjkljivo. Ta znanstvena veja raziskuje sisteme, ki so genom nadrejeni in jih regulirajo ter kontrolirajo. Čeprav vsebuje vsaka celica enake gene, imajo celice vendarle različne funkcije in naloge. Šele epigenetski signali usposobijo celico, da se razvije v celico kože ali jeter.

Ameriški znanstvenik Randy Jirtle iz Duke University ponazarja funkcijo tega krmilnega sistema tako, da ga primerja z računalnikom: Geni so Hardware, Epigenomi pa Software. Oni programirajo in odločajo, za kaj se bo »Hardware« uporabil.

Odločilno in presenetljivo pa je spoznanje, da so ti epigenomi kot kemične kode zelo podvrženi vplivom okolja. In da se spremembe, programiranje, skupaj z geni podedujejo. Doslej so to raziskovali pri navadah hranjenja in zasledovali posledice preko generacij. Ugotovili so, da je še pravnuk trpel zaradi tega, če sta se njegov praded ali prababica preveč najedala. To velja za vse vedenjske vzorce. Ne čudi nas, če je nastajajoče življenje še posebej podvrženo vplivom in se epigenetske spremembe še zlasti globoko akumulirajo.

Med možnimi modifikacijami genske aktivnosti igrajo travmatični dogodki brez dvoma izjemno vlogo. Pri tem moramo upoštevati predvsem strah. Življenje v dolgoletnem neprekinjenem ogrožanju ne ostane brez posledic za naslednje generacije.

Porušeno ravnotežje

Že od nekdaj raziskujejo te posledice pri tistih, katerih starši in stari starši so preživljali nacističen režim in drugo svetovno vojno. Telesne, zlasti pa duševne prizadetosti potomcev si razlagamo z doživljanji in izkušnjami njihovih prednikov. Zlasti depresivna stanja lahko pri potomcih vojnih generacij diagnosticiramo kot »dedno breme«.

Raziskujejo tudi, kako se prenašajo na naslednje generacije psihične obremenitve kot posledica starševskega nasilja. Udarci in ponižanja so bili do nedavnega tako legitimen del vzgojnega arzenala, da epigenetiki ni težko postaviti diagnoze psihične poškodbe.

Za strah je v naših možganih pristojna amigdala (seveda ne le amigdala), del možganskega debla. Ona omogoči čustvo strahu in ustreznih reakcij nanj. Hkrati pa zmanjšuje stres, ki nastaja z ogrožanjem. Če postane stres trajna obremenitev zaradi pričakovanja kazni in bolečin, potem se pripravljenost na strah ohrani kot stanje in se omejitvev stresne reakcije zmanjša. To poudarjajo raziskovalci možganov, ko opozarjajo, da se tisti možganski areali, ki se pogosteje aktivirajo, ustrezno »zgradijo« in se nevronske povezave okrepijo na škodo drugih, ki so pomembni za ravnotežje organizma (vključno s psiho). To pa pomeni, da je porušeno ravnotežje med strahom kot zaščito in upravičenim zaupanjem. Utež se je povsem premaknila na stran strahu.

Kaj ima vse to opraviti s sposobnostjo za vero? V kratkem eseju navaja Randy Jirtle mesto iz starozavezne knjige Exodus (20, 5): »Kajti jaz, Jahve, tvoj Bog, sem ljubosumen Bog, ki kaznujem krivdo očetov na sinovih, vnukih in pravnukih...« In ugotavlja: »S podedovanjem

epigenetičnih sprememb preko generacij to postane nenadoma smiselno.«

To postane smiselno toliko bolj, ker je bila ta krivda očetov na »krščanskem Zahodu« stoletja trajajoča pridiga o peklju, ki je živo postavljala pred oči usodo večno trajajočih muk. »Grožnja prihodnje in večne kazni je skrbela za neizkoreninljivo jedro nasilja, trpljenja in bolečine. In strah in groza sta se dve tisočletji nadaljevala v dušah nepreglednega števila ljudi po vsem svetu«, piše ameriški zgodovinar Cerkve Philip Greven v svoji razpravi o religioznih koreninah kazni. S tem pride do bistva, zakaj navsezadnje gre, ko govorimo o temi »pekel« in posledicah stoletja trajajočih pridigah o peklju.

»Duše tistih, ki umrejo z enim smrtnim grehom, ali tudi le z izvirnim grehom, se spustijo takoj v pekel, kjer se kaznujejo z različnimi mukami«, je izjavil Florentinski koncil 1439. In to je do danes uradni nauk katoliške Cerkve. Tako beremo v Katekizmu katoliške Cerkve iz leta 1993: »Nauk Cerkve uči, da pekel je in da večno traja. Duše tistih, ki umrejo v stanju smrtnega greha, gredo takoj po smrti v pekel, kjer trpijo peklenske muke, večni ogenj« (Št. 1035).

Kaj pomeni, če so generacijam ljudi pridigali strah pred peklom? In da je nevarnost, da pristanemo v njem, neprimerno večja kot možnost, da pridemo v nebesa, je učil cerkveni nauk; da je število večno prekletih zdaleč večje kot število blaženih.

Strašni Bog

Avrelij Avguštin (umrl 430), eden najvplivnejših teologov vseh časov, je učil, da je zaradi izvirnega greha postalo človeštvo kot tako »massa damnata«, peklju zapadla masa, in da bodo le redki pomiloščeni. Neprenehoma so pridigali, da tudi en sam neobžalovan oziroma nespovedan smrtni greh vodi neizbežno in za vedno v pekel.

Bernard iz Clairvaux, eden najvplivnejših teologov srednjega veka, je na svoje poslušalce prenašal svoj strah pred peklom: »Boga kot strašnega sodnika sodnega dne, da, njega se moramo bati, njega, ki ima moč, da potem, ko je ubil telo, ga lahko vrže tudi v pekel. ... Strah me je pred peklom, strah pred obličjem sodnika, ki celo angelskim vojskam vliva strah. Tresem se pred jezo Mogočnega, pred pogledom njegovega besa. ... Kdo bo dal mojim ustom vodo in mojim očem potok solz, da bom s svojim jokom prehitel jok škripanja z zobmi, trdih vezi na rokah in nogah in breme verig, ki pritiskajo k tlom, stiskajo skupaj in gorijo, ne da bi kdaj zgorele.«

Če ima svetnik takšne strahove – tako so morali razumeti takratni bralci -, kako mora biti strah šele mene pred tem, kar me čaka? Ne smemo pozabiti, da je bilo za teologe takratnega časa povsem jasno, da je ogenj pekla materialni ogenj, v katerem se dejansko mučijo telesa prekletih².

Posledice tega trajnega stresa, te travme strahu pred peklom, so še malo raziskane. Ker stresni hormoni, zlasti kortizol, zatirajo imunski sistem, se nam morda ni treba čuditi dolgim epidemijam bolezni in kug poznega srednjega veka.

²V slovenskem prevodu Katekizma katoliške Cerkve je v nadaljevanju istega mesta večni ogenj že v narekovajih. Pomenijo narekovaji, da nam ga vendarle ni treba razumeti dobesedno, v materialnem smislu? Pa kaj, če je pekel še vedno večten, kljub vsem dognanjem sodobne fizike o relativnosti časa in prostora? In je v tem teološki napredek od sv. Avguština in Bernarda do danes?(op. prev.)

Odločilnega pomena je, da se je ta travma strahu in posledično večja pripravljenost za strah, prenašala preko generacij. To pomeni, da je bila istočasno zmanjšana ali celo uničena sposobnost zaupanja. To pa tudi pomeni, da si moramo povsem na novo postaviti vprašanje o možnosti verovanja in posredovanju vere. Ne zadošča, če bomo spremenili cerkvene strukture. Odločilnega pomena so vsebine vere.

Potlačeno onstranstvo

Kako skušajo ljudje danes ravnati z dediščino strahu pred peklom? Starejši ljudje morda poptisnejo iz svojega mišljenja tisto področje, ki je zastrupljeno s pridigo pred peklom: onstranstvo. Ker se temne grožnje pekla nanašajo na posmrtno bit, je prikladna rešitev, da to področje izključimo iz mišljenja, čutenja in hrepenenja, da bi tako pregnali strah. V nasprotju z zelo konkretnimi opisi peklenških muk, ki jih lahko pričakujemo, pa je bila vizija nebeške blaženosti, v katero smemo upati, v večini pridig zelo borno obravnavana.

Zato se je bolje odpovedati temu upanju in se povsem osredotočiti na življenje na tej zemlji. Če je s smrtjo vsega konec, potem tudi grožnje z večnimi kaznimi izzvenijo v prazno. Z odpovedjo posmrtnemu življenju pa izginja tudi vera v Boga, ki nosi našo zemeljsko bit in ji daje veljavo, ki je smrt ne more izničiti. Mnogim ljudem se zdi nemogoč skok zaupanja v nevidnega Boga, ki daje življenju smisel in oporo. Posledično morajo misliti in ravnati po motu: »Človek, pomagaj si sam!«

Kogar se vsebine upanja krščanske vere ne dotaknejo več, morda vendarle čuti, da ga kdaj razjeda strah, čeprav ne prepozna razumnega razloga zanj. Strah, da ga bo zadel nepredvidljiv udarec usode, da bo »kaznovan« za nezdrav način življenja ali za neko vedenje, pa naletimo tudi pri mladih ljudeh.

Če resno jemljemo rezultate epigenetskih raziskav, bo vse odvisno od tega, da se travma strahu v cerkvah zdravi in krepi zaupanje. To pomeni: Cerkev bi naj ponudila kraje in priložnosti, kjer bodo ljudje ob verodostojnih pogovornih partnerjih začutili, da jih jemljejo resno v njihovem strahu in nezaupanju, pa tudi, da so moč zaupanja že začutili kdaj v svojem življenju. Z virom te moči si Boga utegnejo spustiti bliže kot z dednim bremenom strahu. Le na tej osnovi se bodo prihodnje generacije morda bolj sproščeno srečevale s krščansko vero.

Publik-Forum, št.18, 18.11.2011, str. 35-37.

Prevedel Janko Bohak
